

Szenes György

AZ ÖNIGAZGATÁSI TERVEZÉS MINT RENDSZER ÉS MINT SZAKMUNKA

Az 1981—85-ös időszakra vonatkozó középtávú terv előkészítését és kidolgozását az első ötéves tervét, amelyet már teljes mértékben öngazgatói alapon és öngazgatói módszerekkel kellett volna meghozni, alapos szakmunka előzte meg. Könyvek és cikkek íródtak, szimpozionokat, tanácskozásokat és szemináriumokat tartottak a tervezés és tervezési feladatok jelentőségéről. Bemutatták a tervezési módszert és kiemelték az egyes feladatok lényegét. Az elemzések során azonban rá kellett mutatni, hogy a tmsz-ok és a községek tervezése nem kapta meg az őt megillető helyet.

A társadalmi terv meghozatala után is folytatódnak a viták a tervezés rendszeréről és problémáiról, amelyek a tervezésnek az öngazgatói szocialista társadalmi rendszerrel való összehangolását taglalják.

Ezt a sokrétű kérdéskomplexumot tehát a tmsz-ok és községek szemszögéből szándékozom bemutatni. Ezek a kérdések ugyanis elsőrendű fontosságúak az öngazgatói és jövedelmezési rendszer egész folyamatának kialakulása szempontjából. A község szerepe pedig különösen fontos ebben, tekintve hogy a községi terv az egyes tervszubjektumok között kialakult ellentétes érdekek viszonylagosításának legelső fóruma kell hogy legyen. Itt kell és lehet legelőször elsimítani a tervező egyedek egymás közötti, valamint a közöttük és az osztálytársadalmi érdek közötti ellentéteket.

A szocialista tervezés és tervezési rendszer alapismereteinek meghatározásakor a marxizmus klasszikusai abból indultak ki, hogy „a fejlődés történelmi motívumai az emberek szükségletei” (Engels). Ezeket a szükségleteket viszont csak az újratermelési folyamat társadalmi szervezésével lehet kielégíteni, amely magában foglalja a termelést, a cserefolyamatot és a fogyasztást. Így Marxnak a bővített újratermeléssel kapcsolatos sémái minden társadalmi tervezés első elméleti sémáinak tekinthetők.

A szocializmus teljes kiépítése és a kommunizmusra való áttérés felté-

teleinek megteremtése csak úgy érhető el, ha a dolgozók (minden dolgozó) teljes mértékben uralják a társadalmi újratermelés folyamatát. A fejlett technikai és társadalmi munkamegosztás feltételei között ennek a folyamatnak legfontosabb és tulajdonképpen lényeges útja a jövedelem optimális megvalósítása és racionális elosztása, ami a társadalmi tervezéssel, a tervfeladatok teljesítésével érhető el.

A társadalmi tervezés fejlettségi foka viszont az öngazgatás fejlettségi fokától, illetve attól függ, hogy a dolgozók milyen mértékben uralják a bővített újratermelést. A tervezés jelenlegi foka híven tükrözi az öngazgatás fejlődési eredményeit, illetve azokat a problémákat, amelyek ezen fejlődésben felmerültek.

A JKSZ XI. kongresszusa megállapította, hogy az öngazgatói tervezés célszerű és hatékony működése egyúttal lényeges feltétele annak, hogy a dolgozók a szocialista áru gazdaság keretében hatalmukba vegyék munkájuk feltételeit, eszközeit és eredményeit és a társadalmi újratermelés egész folyamatát. A kommunisták és minden dolgozó kötelessége tehát, hogy kitartóan harcoljon a társadalmi tervek alapjaira vonatkozó öngazgatási megegyezésért és társadalmi megállapodásokért. A kontinuuális, találkozó és minden szinten egyidejű tervezés rendszerének be kell járódnia.

Öngazgató tervezésünk elemzésekor meg kell állapítani, hogy milyen mértékben feleltünk meg az eddigi fejlődés folyamán annak a feladatnak, hogy kidolgozzuk a tervezés elméletét, az intézményesítés rendszerét, és kifejlesszük a szocialista öngazgatói tervezés gyakorlatát.

Tervezési metodológiánk vizsgálatakor kitűnik, hogy a tervezéstudományunk és elmélete elérte a társadalmi-gazdasági rendszer fejlettségi fokát, viszont lemaradás észlelhető a tervezés intézményesítése és módszerének kidolgozása terén. Ez a lemaradás különösen a közelmúltban volt szembetűnő, amikor a tervezést szembeállítottuk a piaccal. Ez a piac bizonyos fetiszizálását hozta magával, és természetesen rányomta bélyegét a tervezés elméleti tételeinek gyakorlati alkalmazására is.

Kardelj elvtársnak a tervezésre vonatkozó műveiben, különösen pedig a brioni vitában, amely a tervezési rendszer új törvényének előkészítése kapcsán íródott —, nemcsak az öngazgatású tervezés alapvető törvényszerűségeit taglaló nézetei találhatók meg, hanem a tervezés intézményesítési lehetőségei is. Az alapvető tételt, amely ezekből a vitákból, valamint közgazdászaink (Radmila Stojanović, Jakov Sirotković, Ivo Vinski) műveiből kitűnik, nemcsak az alkotmány, de A társadalmi tervezési rendszer alapjairól és a Jugoszlávia társadalmi tervéről szóló törvény is tartalmazza. Az alkotmány 1. fejezete 7. pontjának 69. szakasza szerint:

„A társult munka alap- és más szervezetei dolgozóinak... joguk és kötelességük, hogy a *tudományos ismeretekre* és a fejlődési lehetőségek ezen alapuló értékelésére támaszkodva, a gazdasági törvényszerűségek figyelembevételével, önállóan megállapítsák szervezetük és közösségük munka- és fejlesztési terveit és programjait... valamint, ... hogy ezen az alapon biztosítsák a viszonyok összehangolását, az egész társadalmi

újratermelésben és a teljes anyagi és társadalmi fejlődés irányítását az öngazgatási alapon megállapított közös érdekekkel és célokkal összhangban.”

Ha eddigi fejlődésünk folyamán még nem tudtunk elérni olyan eredményeket társadalmi és tervezési rendszerünk és módszereink tekintetében, amelyek teljesen kielégítenék a fenti alkotmányos rendelkezéseket, az bizonyos objektív okok és szubjektív fogyatékoságok következménye, amelyek társadalmi-gazdasági rendszerünk egészében, és nemcsak a tervezési rendszeren belül léteznek. Az utóbbi években öngazgatású gazdasági rendszerünk formális feltételei teljes egészében kifejlődtek és megmutatkoztak az első eredmények az öngazgatási jövedelmi viszonyok tényleges kialakulásában. Egyúttal azonban olyan folyamatok is jelentkeztek, melyek nemcsak az öngazgatási viszonyok, de a tervezés fejlődését is fékeztek. Ez pedig a bürokrácia elburjánzása és a technokrácia térhódítása.

A legnagyobb nehézségek egyike minden bizonnyal az emberek közötti viszony, amely a munkaszervezetekben és a tmsz-okban kialakult. Ezeknek a viszonyoknak egy külön megjelenési formája a munkamegosztás és a munka értékelése alapján jön létre a társult munka alapszervezeteiben a közvetlen termelők, és a társultmunka-szervezetek közös érdekű ügyviteli teendőit ellátó munkaközösség szakemberei között. Az összhang közöttük a munkaközösség optimális ésszerű munkájának fontos tényezője kellene hogy legyen. Az összhang léte általános követelmény, de különös fontossággal bír a szabad munkacsere szempontjából és a tervezés folyamatában.

Az elégtelenül, hiányosan megvalósított munkamegosztás és munkaértékelés problémája a fejlett országokban is jelentkezik és nagymértékben befolyásolja a tervezés lehetőségeit, valamint minden olyan munka lehetőségét, amely magas szakképzettséget követel.

„A technológia magas szakképzettséget követel. Ez természetes, hisz szervezett tudományt csak azok tudnak felhasználni, akik rendelkeznek is vele. De nemcsak a technológia követel szakosított munkaerőt, a tervezés... szintén a szakosított munka aránylag magas szintjét követeli meg.”² Ez a megállapítás pedig tervezésünkre is egyaránt vonatkozik.

Vitathatatlan, hogy fejlettségünk mai szintjén nincs még kiküszöbölve minden veszély, hogy a dolgozóktól elidegenüljön a hatalom és a jövedelem, illetve, hogy az öngazgatási szervezetek kezdeti gyengeségei alapján visszaélések alakuljanak ki. A kommunistáknak és közigazdászoknak kitartóan küzdeniük kell a technokratizmus és menagerizmus ellen. A technokrácia és a menagerizmus azonosítása a technostruktúra és a menagerek lelkiismeretes munkájával azonban nagy hiba lenne.

Szocialista öngazgatású társadalmi-gazdasági rendszerünk már túlhaladta azt a szintet, hogy felvigyázókat és könyvelőket kelljen bérelnie, munkabérrel fizetve őket. A könyvelőnek és a revizornak integrálnia kellett a dolgozók közösségébe, tehát nem kell őket bérbe venni, ők a munkásosztály, valamint az egész dolgozó nép integrális tagjai.

Szem előtt kell tartani azonban Galbraith tételének a lényegét is. Közgazdaságtudományunk és tervezési elméletünk ugyanis olyan értelmezést alakított ki, amely egyesíti a galbraith-i és lenini felfogást. „A határozathozatalkor és a tervezéskor élesen szét kell választani a fejlődési célok kialakítását, a fejlődés stratégiájának a lényegét a tervezés technológiájától, ami túlnyomórészt tisztán szakmunka. A tervezés fejlesztési politikára és tervezési technológiára való felosztása tehát az öngazgatású társadalom tipikus jelensége.”

Tervezési rendszerünk és az eddigi metodológia gondot visel erről a „tipikus megosztásról”, de meg kell jegyezni, hogy a gyakorlatban a társultmunka-alapszervezetek, valamint a politikai területi egységeink tervezéskor nem veszik eléggé figyelembe.

Ha tehát a tervezés problémáit tanulmányozzuk, okvetlenül szükséges a „stratégia meghatározásától” különválasztani a „túlnyomórészt tiszta szakmunkát”. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy elhanyagolhatjuk minden szakember és általában minden öntudatos szervezett szocialista erő alapvető kötelességét, miszerint gyarapítani kell a dolgozók általános tudását és gazdasági ismereteit, hisz ők képezik azt a bázist, amely megállapítja a tervek alapját, és pedig „tudományos feismerésre támaszkodva”.

Okvetlenül szükséges, hogy a terv a társultmunka-szervezetben és a társadalmi közösségekben egyesült dolgozók (a bővített újratermelést, a munka feltételeit és eredményeit teljes egészében birtokló alapvető hordozók) legerősebb eszköze legyen. A terv tehát az összes öngazgató szabad munkaszintézise kell hogy legyen: az öngazgatók eszmei határozataira, valamint a helyzet, a lehetőségek és a szükségletek tudományos elemzésének az eredményeire támaszkodva.

Ahhoz, hogy a terv a fenti feladatának megfeleljen, és hogy tényleg a társult dolgozók legerősebb eszköze legyen, gondot kell viselni a következő fontos tényezőkről:

1. A már említett felosztás a stratégiára és technológiára, az általános és szakmai képzés bizonyos színvonalát követeli meg, ahhoz hogy a dolgozók tervezési jogukat gyakorolhassák és feladataiknak megfelelhessenek, hogy a termelési folyamatot teljes mértékben hatalmukban tartásák. „Az előfeltétel az, hogy minden termelési egység munkaközössége rendelkezzen megfelelő közgazdasági ismeretekkel az egymás közti csereszonyok logikájáról.” A dolgozók ilyen általános ismerete oda vezet — és ez sajátos jelensége öngazgatású viszonyainknak —, hogy azok a szakemberek, akik a tervezéstechnológia szakmunkáját végzik, nem lehetnek sem fölé-, sem alárendelt helyzetben a többi dolgozóval szemben.”⁵

2. A terv pedig csak akkor lesz ilyen hathatós eszköz, ha a tervezés a jövőkutatás különböző területeit is felöleli.

a) A tervezés a társult munka alap- és összetett szervezeteiben, valamint az ágazati rendszerekben bonyolódik le, mivel ez utóbbiak fejlődésünk mai szintjén még nagy jelentőséggel bírnak. Ezen tervezési te-

rületeken a gazdasági kamarák nem tervezéshordozóként, hanem megbeszélés- és vitaszervezőként játszanak szerepet.

b) Az újratermelési közösségekben és a reprodukció egyes fázisaiban folyó tervezés tervezési rendszerünk egyedülálló újdonsága. Minden bizonnyal ez az a tervezési folyamat, amely a jövőben mind a vízszintes, mind a függőleges tervezés alapvető módszere lesz, miután egyesíti mindkét irányt, és miután az újratermelési folyamat minden termelőegységét összehangolja a fejlődési irányzatokkal, kezdve a primáris termeléstől a fogyasztásig, az egyéni és közös szükségletek kielégítéséig.

c) Ha az újratermelési közösségekről van szó, fel kell hívni a figyelmet a tervezésnek arra a területére, amely a szabad munkacsere folyamatát öleli fel. Ez a folyamat ugyanis a közvetlen termelők és a társadalmilag szükséges munka szintjén bonyolódik le a jövőben.

3. Hogy a tervet minden irányban kidolgozhasuk és összehangolhasuk a bővített újratermelés minden folyamatát, valamint hogy a terv felölelhesse az újratermelés részeit szükség van a tervezés még egy területére:

A területi és regionális terület, melyet a helyi közösségek, községek, köztársaságok és az egész társadalmi közösség dolgoznak ki, a társadalmi terv igen jelentős területe. Tekintve, hogy a tervezés ezen területén összeegyeztethetők az egyéni és csoportérdekek, s összehangolhatók a közös társadalmi érdekekkel és célokkal, ez a terv tulajdonképpen a közösség terve és biztosíték arra, hogy a társadalmi terv ne legyen a társult munka tervein felülálló, sem pedig az egyes ellentétes tervek közötti megalkuvás, hanem az említett konfliktusok legésszerűbb feloldása, figyelembe véve az öngazgatású szocializmus ismérveit. „A munkásosztálynak a jövőben is közös érdeke, hogy a munka irányítsa a társadalmat, ne pedig a magántulajdon vagy az állami tulajdon erői irányítsák a munkát. A munka szerinti elosztás azonban meghatározott érdekellentéteket vált ki a munkásosztályban. Ezeket a konfliktusokat csakis hosszú idő múltán, a társadalmi-történelmi fejlődés folyamatában lehet áthidalni, nem pedig a munkásosztály egyik vagy másik rétegének akaratára alapján.”⁶

Az ilyen terv, amely biztosítja a konfliktusok említett viszonylagosítását, összehangoló-összehajló (konvergens-integráló) módszer alapján készíthető el. A módszer lényege, hogy a külön tervek egyes tételeit öngazgatási megegyezés vagy társadalmi megállapodás útján, eszköz és munkatársítással, vagy a szabad munkacsere alapján hozzák összhangba a társadalmi újratermelés egyes szakaszaival.

Az ilyen összehangolás helye elsősorban a helyi közösség és a község, másrészt pedig a gazdasági kamarák, melyeknek jelentős szerepük van a társadalmi tervezésben.

Az említett két alapelv jelentőségét — a stratégiára és technológiára való felosztás, és az alapvető gazdaságtudományi felkészültség —, hangsúlyozza Kardelj elvtárs is, amikor a társult munka alapszervezetei tervének tartalmáról beszél: „A társultmunka-alapszervezet öngazgatói

tervének például a következő elemeket kellene tartalmaznia: a termelési, illetve az ügyviteli tervet; a jövedelemszerzés és elosztása tervét; a fejlesztési célok és a megvalósításukat biztosító beruházások tervét; az eszköz- és munkatársítás tervét más olyan társultmunka-alapszervezetekkel, melyekkel az alapszervezetet közös érdekek és célok kötik össze; a szélesebb munkaszervezettel szembeni kötelezettségek; valamint a társadalommal szembeni kötelezettségek tervét; a szabad munkacsere tényéből eredő kötelezettségek a társadalmi tevékenységekkel szemben; a személyi jövedelmek szerkezetének tervét az élő és holt munka alapján, a társult munka alapszervezetében jelentkező közös fogyasztás tervét, valamint az azon helyi közösség közös fogyasztásában való részvétel tervét, amelynek területén az alapszervezet munkásai élnek stb.”⁷⁷

A területi közületek terve elsősorban az újratermelés minden folyamata összehangolásának és a munkásosztály legerősebb eszköze kell hogy legyen az öngazgatású rendszer fejlődésének meggyorsítására. Mivel a dolgozók szükségleteiket a község területén elégítik ki, így ezeket a szükségleteket is együtt kell tervezni. Ebből semmi esetre sem következik, hogy a község terve olyan kötelezettség, amely a társult munkán kívül és felette áll, és a társult munka alapszervezeteinek előírhatja a jövedelem elosztását és elköltését. Ellenkezőleg, ez a terv a társultmunka-szervezet eszköze, mely öngazgatási megegyezések és társadalmi megállapodások útján jött létre. A lakosság közös szükségletének fedezése érdekében a község figyelembe veszi a társultmunka-szervezetek jövedelmét, valamint azt az összeget, amelyet azok ki tudnak választani a közös szükségletek kielégítésére.

Itt a községben a termelési, forgalmazási, pénzbeli, gazdaságon kívüli, kommunális és területi aktivitásokat úgy lehet megvalósítani, hogy a dolgozók élhessenek munkaszervezési és -irányítási jogaikkal, illetve, hogy befolyásolhassák a bővített újratermelés minden fázisát. Itt alakul ki az a középszint, amelyen lehetővé válik a társultmunka-alapszervezetek tervének összehangolása a társadalmi tervekkel. A társadalmi feladatok megvalósításakor fejeződik ki a legközvetlenebb módon a társult dolgozók hatása a közös szükségletekre kiválasztott eszközök ólszerű és tervszerű felhasználására. A közfogyasztási eszközök részesedése a társadalom összfogyasztásában a fejlődés folyamán növekszik, mert csak ezáltal lehet elérni az általános, mindenkit érintő életszínvonal-növekedést az egyenlőségi veszélye nélkül.

A községi tervezés elemzésekor, a társult munka szervezetek tervei és a társadalmi terv összehangolásakor szólnunk kell még a szabad munkacsere tervezéséről is.

Az öngazgatású tervezés és az egész újratermelés birtokbavétele a társult dolgozók részéről — de különösen az újratermelési közösségek ki-fejlődése — magával hozza a piac törvényszerűségei feletti uralmat is, tehát a használati értékek értékévé válásának és az egyes termékek társadalmilag szükséges munkaideje utólagos megállapításának fokozatos megszüntetését is. Ez a folyamat azonban eddigi fejlődésünk során alig ala-

kult ki a gazdasági ágazatok és a társadalmi tevékenységek szervezetei között. Még nincsenek kritériumok, melyekkel meg lehetne szabni ezeknek a fontos és szükséges tevékenységeknek a termelésre, tehát a jövedelemszerzésre való hatását. Természetes tehát, hogy ezekkel a tevékenységekkel — a „szabad munkacseré” által kialakított jövedelmi viszonyok ex ante (előzetesen) tervszerűen megszabott módon és mennyiségben alakulnak ki. A társadalmi tervben ugyanis meg van szabva, hogy mennyit kell fordítani a társultmunka-alapszervezetek jövedelméből ezeknek a társadalmi szükségleteknek a kielégítésére. Mivel ebben a munkacserében a piaci törvényszerűségek mint „a munka, a szükségletek és a munka értékelése alapvető feltételei”⁸ nem fejlődhetnek ki, így a tervezés feladatai ezen a téren még nehezebbek, mint a társadalmi aktivitások egyéb, pl. a termelőmunka területén. Ez pedig onnan ered, hogy az említett társadalmi tevékenységek szolgáltatásainak szükségességét és ezen szükségletek kielégítésének színvonalát sokkal nehezebb felbecsülni mint a többi tevékenységénél.

Az öngazgatású tervezés mint rendszer, módszer és technika a szocialista öngazgatási életmód lényeges eleme. Ezért a tervezés jellege, fejlődési módja és fejlettségi szintje, a szocialista öngazgatású társadalmi rendszer fejlettségi szintjének, fejlődésének és jellegének színvonalával egyenlő. Ilyen tervezés nélkül nem érhető el, hogy a társult munka alapszervezeteinek dolgozói tényleg a kezükbe vegyék munkájuk és a társult munka eszközeinek irányítását, hogy összehangolják terveiket és programjaikat, s „... ezáltal biztosítsák a társadalmi újratermelés viszonyainak és a társadalmi fejlődés egészének összehangolását; a közös, öngazgatói alapon kialakult célokkal és érdekekkel való összehangolását.”⁹

Ennek a felismerésnek az alapján bátran állíthatjuk, hogy a tervek nem lehet és nem szabad úgy tekinteni „mint a fejlődési törekvések, célok és gyakorlatok mutatókká és számcsoportokká alakítására”.¹⁰

Ellenkezőleg, a tervezést egy olyan társadalmi-gazdasági viszonyrendszerként kell értelmezni, amely összeköti a tervezés szubjektumait a közös, hosszú távú érdekek alapján. Ezáltal alakul ki annak a lehetősége, hogy elsőbbségben részesüljenek azok a programok, amelyek a társadalmi haszon maximális színvonalát, valamint a tudatosan későbbre halasztott egyéni célok által előálló veszteségek minimális szintjét biztosítják.

Az egyes társultmunka-alapszervezetek és társultmunka-szervezetek közötti konfliktusok viszonylagosítása elvezet a prioritások felismeréséhez, ami lehetővé teszi az egész közösség fejlődését a különbségek csökkentésével. Ez különös jelentőséggel bír a regionális terv szempontjából.

Az öngazgatási tervezés a konfliktusok viszonylagosításával tulajdonképpen tervezésünk lényeges különbségét hangsúlyozza az eddigi tervezési rendszerekhez viszonyítva: a fejlett kapitalista országokban használatos indikatív, valamint a szocialista országok centralisztikus tervezéséhez viszonyítva. Az alapvető különbség abban rejlik, hogy tervezési rendszerünk a társult munka dolgozóinak azon alapvető jogán alapul, hogy rendelkezzenek munkájuk szervezési feltételeivel és annak minden

eredményével. Az így elért eredmények, valamint gazdasági rendszerünk fejlődésének elért színvonala természetesen meghatározza a tervezés fejlettségi szintjét is.

Tervezési rendszerünk sajátos tervezési módszereket is igényel, és pedig a már említett stratégiának a technológiától való elválasztása alapján. Tanulmányozni kell azokat a problémákat, amelyek a „fejlődési stratégia” kijelölésénél merülnek fel, és amelyek a közös érdekek kialakításánál — a konfliktusok viszonylagosításánál jelentkeznek. Ezek után át kell tekinteni a módszertani problémákat, melyek a „tervezési technológia” keretében jelentkeznek, mert a hibás módszertan lehetetlenné teszi, vagy legalábbis megnehezíti a közös, hosszú távú stratégiai célok elérését.

Ami a tervezés módszereit illeti, már kifejtettük, hogy a mi tervezési módszerünk lényegében eltér az indikatív tervezési módszertől, amely csak az objektív fejlődési lehetőségeket és az azok eléréséhez vezető legjobb módozatokat mutatja ki, valamint a centralisztikus tervezéstől is, amely a tervet a társult munka felett álló társadalmi szervek feladataként kezeli. Tervezésünk ezzel szemben a tervszubjektumok terveinek és céljainak egybehangolását jelenti, természetesen a közös társadalmi célok figyelembevételével, mégpedig ágazati, újratermelési és regionális síkon. Az ilyen tervezésben, a terv és az árupiac kölcsönhatása más méreteket kap, főleg az előjövő időszakban, amikor a társultmunka-alapszervezetek dolgozóinak az újratermelési közösségekbe való egybeolvadása lehetővé teszi, hogy a jövedelmi viszonyokat ex ante megállapítsák és ezáltal a piaci törvényszerűségeken megfelelő mértékben uralkodni tudjanak. Az ilyen fejlődés oda vezet, hogy a társadalmilag szükséges munka értékét a társadalmi élet minden működési területén meg lehessen állapítani, nem csak a termelési szférában. A szabad munkacsere teljes mértékben kifejlődhet.

A stratégiai célok megállapításakor jelentkezik az a probléma, hogy minden tmasz természetesen a saját céljait és terveit igyekszik keresztülvinni és a figyelem központjába helyezni. Hogy a részérdekeket az általános társadalmi érdekek szempontjából nézhessük, okvetlenül szükséges a konfliktusok viszonylagosítása és annak megállapítása, hogy milyen mértékben lehet az egyes célok eléréséhez ragaszkodni, illetve, hogy hogyan lehet a közös célt elérni az egyedi célok legkisebb negatív befolyása mellett.

Ezt csak öngazgatási megegyezések alapján lehet elérni, és pedig konvergens tervezés segítségével. Az ilyen tervezés a „társadalmi megállapodások sajátos technológiája” alapján valósul meg, mely az egyes célok viszonylagosítását biztosítja. Ennek a legfőbb útja a konvergens, állandó és egységes tervezésben valósul meg. Szakmai körökben az integráló tervezés kifejezés honosult meg. A társadalmi megállapodások persze nem biztosítják a célok gyors egybehangolását és a tervek összhangját. „A lépések egész sora szükséges a megbeszélések integrálásához. Fokozatoságra van szükség, hogy olyan döntéshez jussunk, amely minden részt-

vevő által elfogadható. Minden konfliktus, jelentősége szerint az iteráció különböző számát követeli meg.”¹¹

Ezen iterációk alapján először is meg lehet állapítani, hogy miben van egyetértés és miben van ellentét. A legérzékenyebb és legnehezebb része az egésznek a konfliktusok súlyának mérése és azoknak a veszteségeknek a megállapítása, amelyek az egyes célok és tervek elodázásából keletkeznek. Végül felmerül az a kérdés is, hogy milyen haszna származik a közösségnek az összes résztvevő megegyezéséből.

Világos, hogy a konfliktusok viszonylagosítása, és az ilyen viszonylagosítás alapján hozott egységes határozatok meghozatala hosszabb időt vesz igénybe. Az a haszon azonban, amire az egész társadalom és a tervezés minden résztvevője szert tesz általa, felbecsülhetetlen. Ez a módszer biztosítja a terv teljesíthetőségét, mert meghozatalakor figyelembe lehet venni a célok elérésének minden feltételét és lehetőségét. A centralisztikus tervezéssel ellentétben „az öngazgatású tervezés a közös korlátokat határozza meg, nem pedig az optimalizálás közös ismérveit, mivel ez utóbbiakat minden résztvevő saját célrendszere keretén belül szabja meg.”¹²

Az így megbeszélte közös, hosszú távú célok alapján az önállóan meghatározott célok tervezése biztosítja a dolgozók hatalmát munkájuk minden feltétele és eredménye felett.

Az öngazgatási megegyezések és társadalmi megállapodások természetesen a tmasz dolgozói által meghozott tervalapokról szóló öngazgatási megegyezés alapján készülnek.

Az összehangolt tervalapok elkészítése után következik a „szakmunka”, amit megfelelő szakképzettséggel, illetve „aránylag magas szintű szakmai tudással” rendelkező emberek végeznek. Munkájuk, amely tisztán szakmunka, kifejlett módszertan és tudományos elmélet alapján folyik, melyeket itt nem kell külön felsorolni, mivel a megfelelő előírások és a törvényben meghatározott eljárások tartalmazzák őket (pl. a minimális egységes mutatókról, mérlegekről, elemzésekről és minden olyan elemről, amelyet a terv magában foglal).

Amit mégis alá kell húzni, az a belső és külső tényezők feldolgozásának feltétlen szükségessége, amelyektől a terv keresztülvitelének lehetősége és a megfelelő tervezési technológia kiválasztása függ.

Az eddigiekből is világosan kitűnik, hogy az optimális terveredmény érdekében minden elemzési munkánál: a minimális kötelező mutatók kidolgozásánál és azoknak a mutatóknak a kidolgozásánál, amelyekre az egyes tervszubjektumoknak szüksége van, feltétlenül az induktív és a deduktív módszerek megfelelő kombinációját kell alkalmazni.

Az öngazgatású társadalom és az öngazgatási viszonyok komplex-egyetemes tervezési módszereket követelnek. A szaktanulmányokban sokan arra mutatnak rá, hogy a tervezés legjobb módszere tulajdonképpen a matematikai, illetve ökonometrikus módszerek használata. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a matematikai módszer tulajdonképpen determináns — előre meghatározott módszer, amely a problémák és a

célok meghatározásának egy megoldását hozza létre. Ez a módszer csak olyan megoldásokat készíthet elő, melyek azoknak a feltételeknek a következményei, melyek alapján a modell fel lett állítva. Ezért nem teszi lehetővé a társadalmi optimum kialakítását a konfliktusok viszonylagosítása útján. Ezek a módszerek tehát csak segítő szerepet tölthetnek be a tervezésben, de az alapvető módszer a tervezésben és a stratégia kidolgozásában okvetlenül az „intuitív kell hogy legyen”.¹³

Jegyzetek

- ¹ A KSZ XI. kongresszusa, 1. rész 11. pont
- ² John Kenneth Galbraith: Nova industrijska država 27. oldal, Stvarnost, Zágráb, 1970.
- ³ V. I. Lenin: Država i revolucija (Állam és forradalom) Kultura Kiadó Belgrád, 1950. 178. oldal
- ⁴ Dr. Radmila Stojanović: Više-dimenzionalnost i sistem upravljanja privrednim razvojem, Ekonomist 1/1979.
- ⁵ Miladin Korać: Socialistički samoupravni način proizvodnje, Komunist, Belgrád, 1977. 543. oldal
- ⁶ Edvard Kardelj: A szocialista öngazgatás politikai rendszerének fejlődési irányai. Forum, 1977, 91. o.
- ⁷ Edvard Kardelj: O sistemu samoupravnog planiranja, Brioni viták, Radnička štampa, Belgrád, 1976., 59—60. o.
- ⁸ Prof. dr. Milivoje Trkulja: Mogućnosti i problemi primene samoupravnog planiranja u slobodnoj razmeni rada u okviru SIZ-ova, Samoupravljanje, 8—9/1979.
- ⁹ JSZSZK alkotmánya, 69. szakasz
- ¹⁰ Dragutin Marsenić: Vita a Szerb SZK KSZ Központi Bizottságának marxista központjában, Marksistička Misao, 1981/6. sz.
- ¹¹ Dr. Radmila Stojanović: Planiranje u samoupravnom društvu. Institut za ekonomska istraživanja, 1976.
- ¹² Dr. Radmila Stojanović i. m.
- ¹³ Dr. Radmila Stojanović, i. m. 298. o.
Slavko Skrbić: Osnovi metodologije samoupravnog planiranja, Samoupravljanje, 1979/8—9.

Rezime

Samoupravno planiranje kao sistem i kao stručni posao

Osnovna polazna saznanja o samoupravnom planiranju, već su sadržana u mislima klasika marksizma, jer je već Engels postavio da su „istorijski motivi razvoja potrebe ljudi” koje se mogu zadovoljiti samo društvenom organizacijom reprodukcionog procesa. Marksove šeme proširene reprodukcije se mogu smatrati prvom teoretskom osnovom društvenog planiranja.

Društveni samoupravni plan je osnovno oruđe radnih ljudi, da ovladaju uslovima i rezultatima svoga rada. Da bi međutim to oruđe bilo svrsishodno, treba da ima svoje specifične karakteristike, koje dovode do činjenice da je samoupravno društveno planiranje suprotno kako indikativnom planiranju u razvijenim kapitalističkim zemljama tako i centralističkom planiranju u zemljama centralističkog administrativnog socijalizma. Dok su naime ovi planovi rezultat odluka ljudi van i iznad radnika u radnim organizacijama tj. građana u mesnim zajednicama, opštinama i širim društveno-političkim organizacijama, samoupravni društveni planovi predstavljaju volju radnog naroda izgrađenu putem relativizacije konfliktnih interesa na bazi samoupravnog sporazumevanja i društvenog dogovaranja.

Da bi ovako doneti planovi izrazili stvarno društvene ciljeve i zadatke za njihovo postizanje, po zaključku svih planskih subjekata, potrebno je bez sumnje znanje svih radnih ljudi o svojim međusobnim odnosima. Da bi se dakle plan mogao bazirati na „naučnom saznanju“ o potrebama i mogućnostima razvoja, potrebno je s jedne strane određeni nivo opšte i ekonomske naobrazbe svih učesnika, a s druge strane i podela postupka izrade planova na postavljanje opštih strategijskih ciljeva i interesa i na samu „tehnologiju“ planiranja što je u najvećoj meri stručni posao i zahteva „visoku razinu specializovanih znanja“ ovu tehnologiju koriste odgovarajući stručni ljudi. Ova podela je karakteristična za samoupravni socijalistički sistem.

Osnovni put na kojem se može izgraditi postupak samoupravnog planiranja je put susretnog, integrativnog, kontinuelnog planiranja, put iteracija u razmatranju svake pojave konfliktnih situacija, koje proizilaze iz razumljive činjenice da svaka OOUR želi da maksimalizira značaj svog razvoja, stavljajući svoj parcijalni interes iznad društvenog. Samoupravno sporazumevanje i društveno dogovaranje relativiziraju ove konfliktno situacije, te se mogu postaviti osnove planova koji su usklađeni sa društvenim interesima.

O samom sadržaju plana, autor je naveo misli Edvarda Kardelja razvijenom na Brionskim diskusijama o sistemu samoupravnog planiranja. O tome nije potrebno posebno govoriti, jer postoje određeni propisi o minimalnim zajedničkim pokazateljima, bilansima i drugim obaveznim elementima planova.

U stručnim diskusijama vođene su rasprave o potrebi korišćenja matematičkih-ekonometrijskih metoda pri izradu planova. Treba međutim imati u vidu da ti metodi ne trpe druga rešenja nego ona koja su rezultat određenih pretpostavki na bazi kojih je model postavljen. Ovi deterministički metodi prema tome, potrebni su, ali služe kao pomoćni, a osnovni metodi u planiranju i postavljanju strateških odluka moraju biti, na naučnom saznanju bazirani intuitivni metodi.

Kurzfassung

Die selbstverwaltende Planung als System und als Facharbeit

Die ersten Erkenntnisse über die Planwirtschaft im sozialistischen Selbstverwaltungssystem, trifft man schon in den Gedanken der Klassiker des Marxismus. Engels hat schon damals festgestellt dass „die historischen Entwicklungsmotive liegen in den Bedürfnissen der Menschen befinden“ und nur durch die gesellschaftliche Organisation des Reproduktionsprozesses zu befriedigen sind.

Die Schemen der erweiterten Reproduktion, wie sie von Marx aufgestellt sind, können als die ersten theoretischen Grundlagen des gesellschaftlichen Planungssystems betrachtet werden.

Der gesellschaftliche Plan ist ein grundlegendes Instrument des arbeitenden Menschen zur Bewältigung der Bedingungen und des Resultats ihrer Arbeit. Damit jedoch dieses Instrument erfolgreich benützt werden kann, muss er spezifische Eigenschaften haben um widersätzlich zur indikativen Planierung in den entwickelten kapitalistischen, so wie der administrativen Planung in den zentralistisch organisierten sozialistischen Ländern zu sein. Während nämlich diese Pläne Resultat der Entschlüsse von Menschen ausser und über der arbeitenden Massen sind, sind die Pläne im Selbstverwaltungssystem Ergebnis des Willens des arbeitenden Volkes, das durch die Relativisierung der durch die Einzelinteressen entstehenden Konfliktsituationen mittels Selbstverwaltungsvereinbarungen und gesellschaftlicher Verabredungen zustande gekommen sind.

Um dass die auf diesen Wege erstandenen Pläne tatsächlich die gemeinsame gesellschaftliche Ziele und die tatsächlich nötige Aufgaben zu ihrer Erfüllung beinhalten können, ist es nötig dass alle Arbeitenden ein gewisses Nivo der Erkenntnisse über die bestehenden gegenseitigen Bindungen verschiedener Arbeitsorganisationen und ihrer Arbeiter besitzen. Um dass sich die Pläne auf „wissenschaftlichen Grundlagen“ beruhen, ist einerseits ein bestimmtes Nivo der ökonomischen Allgemeinbildung aller Beteiligten nötig, anderseits aber, soll das gesamt Planungswesen auf die Feststellung der strategischen Ziele und Interessen und auf die „Technologie“ der Arbeit des Planierens zerlegt werden. Die Technologie ist nämlich grössten Teils Facharbeit, die „hohes Nivo spezialisierter Kenntnisse“ benötigt und daher von entsprechenden Fachleuten bearbeitet werden soll.

Der grundlegende Weg solcher Planung, ist der Weg der integrativen, kontinuierlichen Planungsarbeit. Der Weg der Iterationen bei der Bearbeitung jeder einzelner Konfliktsituation, die aus der Tatsache entsteht, dass jede Grundorganisation der vereinigten Arbeit, die Bedeutung ihrer Entwicklung maximalisieren und ihre Interessen über die Gemeininteressen setzen will. Die Selbstverwaltungsvereinbarungen und gesellschaftliche Verabredungen relativisieren diese Konfliktsituationen und ermöglichen solch Gestaltung der Planungsgrundsätze, die den gemeinschaftlichen Interessen entsprechen.

Um den eigentlichen Inhalt der Pläne zu erleuchten, hat der Verfasser die Gedanken von Edvard Kardelj zitiert, die er während der Diskussionen in Brioni über das System der selbstverwalterischen Planung erörtert hat. Über andere Einzelheiten ist nicht mehr zu sprechen nötig, da entsprechende Vorschriften über die minimalen Kennziffern, Bilanzierungen und anderen Elemente der Pläne bestehen.

In den Diskussionen der Fachleute, wurde öfters die Benützung mathematischer-ökonomischer Methoden erörtert. Man sollte jedoch dabei nicht ausser Acht lassen, dass durch diese Methoden nur solche Lösungen erzielt werden können, die den Voraussetzungen auf denen das Modell aufgestellt wurde, entsprechen. Diese deterministischen Methoden sind daher als Hilfsmethoden unbedingt nötig, aber die grundlegenden Methode der selbstverwalterischen Planung muss die — auf wissenschaftlicher Grundlage aufgebaute — Methode bleiben.